

RAZGLEDI

**PASTI IN DILEME OKOLJSKIH POROČIL:
PRIMER KOBILARNE LIPICA**

AVTORICA

dr. Mimi Urbanc

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mimi@zrc-sazu.si

UDK: 911.5:502/504(497.4Lipica)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Pasti in dileme okoljskih poročil: primer Kobilarne Lipica

V zadnjem času je bilo v javnosti veliko polemik na temo širitve igrišča za golf v Lipici kot odziv na okoljsko poročilo in presojo sprejemljivosti vplivov izvedbe plana. Čeprav je vrednotenje sledilo predpisanim postopkom, pri čemer so sodelujoči strokovnjaki ves čas sledili znanstveni neodvisnosti, so se diskusije pogosto spustile na raven populistične retorike. Javnost, tako laična kot strokovna, je oporekala sklepni oceni Okoljskega poročila, ki se je glasila: »C – nebitven vpliv pod pogoji (ob izvedbi omilitvenih ukrepov)«. Še posebej veliko kritik je zadevalo segment »krajina«. V članku želimo izpostaviti nekatere dileme, ki so se pojavljale v procesu vrednotenja tega segmenta, in jih predstaviti v luči sodobnega obravnavanja in preučevanja pokrajine.

KLJUČNE BESEDE

Slovenija, Lipica, kobilarna, kulturna pokrajina, kulturna dediščina, okoljsko poročilo

ABSTRACT

Pitfalls and issues in environmental impact reports: The Lipica Stud Farm

There has been much public debate recently regarding expansion of the golf course at Lipica in response to the environmental impact report and assessment of the acceptability of the effects of carrying out the plan. Although the assessment followed the prescribed procedure, in which the experts involved conducted their work with scientific independence at all times, discussions often descended to the level of populist rhetoric. Both the general public and the professional community objected to the environmental impact report's final assessment, which was »C – negligible impact, conditional (on carrying out mitigation measures)«. An especially large number of critics concerned the landscape segment. This article sets forth some issues that arose during the process of assessing the landscape segment and presents them in the light of current approaches to dealing with and studying the landscape.

KEY WORDS

Slovenia, Lipica, stud farm, cultural landscape, cultural heritage, environmental impact assesment

Uredništvo je prispevek prejelo 21. julija 2009.

1 Uvod: izhodišča vrednotenja

Leta 1996 je bilo posestvo Lipica zaradi prostorskih kakovosti, izjemnosti in pomena tega prostora za nacionalno identiteto zavarovano z zakonom. Zakon o Kobilarni Lipica (Uradni list RS 29/1996) v 3. členu navaja, da »... območje kultivirane kraške krajine Kobilarne Lipica, ki je del spomeniške celote pod posebnim varstvom, obsega: oblikovane pašne in travniške površine z zaščitnimi ograjami, hrastove gaje in drevorede...«.

Vlada Republike Slovenije je 31. maja 2005 odločila, da je treba obstoječe igrišče za golf razširiti, pri tem bolje izkoristiti obstoječe površine ter igrišču za golf poleg sedanjih 46 ha nameniti dodatnih 34 ha zemljišč (Okoljsko poročilo ... 2009). To je leta 2006 odprlo možnosti za širitev igrišča in druge posege na posestvu. Dejansko se je to zgodilo šele marca 2007, ko so se na podlagi odločbe Ustavnega sodišča začeli postopki priprav dveh ločenih načrtov prostorskih ureditev. Predmet našega vrednotenja je bil Načrt prostorskih ureditev za zavarovano območje Kobilarne Lipica – 2. Faza (Okoljsko poročilo ... 2009), ki obsega severozahodni del Kobilarne Lipica s površino 80,4 ha. Iz tega območja je bilo med postopkom vrednotenja izločenih 17 ha zrelega gozda.

2 Metodološka izhodišča

V članku se pojavljata izraza krajina in pokrajina, katerih raba in razmejitev je bila že večkrat obravnavana (Ogorelec 1987; Lovrenčak 1996; Perko 1998; Gams 2007). Diskusija o ustreznosti enega ali drugega na tem mestu ni bistvena, saj to ne vpliva na vsebino članka. V geografiji je uveljavljen izraz pokrajina, ki ga pomensko enačimo s krajino (Kladnik in sodelavci 2009). Slednji pa je zapisan v Uredbi o okoljskem poročilu (Uredba ... 2005), ki določuje izhodišča in strukturo obravnavanega poročila. V delu članka, ki se neposredno nanaša na zakonske podlage, uporabljamo izraz krajina, sicer pokrajina.

Pokrajina je rezultat medsebojnega delovanja narave in človeka, pri čemer je človekovo delo temeljno gonilo. Človekove aktivnosti so neločljivo povezane z zgodovinskimi, družbenimi in geografskimi razmerami (Mitchell 2003, 239). Pokrajina je torej družbeni konstrukt. Če jo hočemo pravilno razumeti, jo moramo gledati v kontekstu njene lastne naravne in kulturne zgodovine (Whyte 2002, 7). Temeljni način za spoznavanje zgodovine neke pokrajine je analiza vidnih potez, pri čemer je treba upoštevati tudi družbeno, kulturno, gospodarsko in drugo okolje (Whyte 2002, 7), zato nematerialni del pokrajine po pomembnosti ne zaostaja.

Preučevanje pokrajine je izziv, ki se ga je mogoče lotiti na veliko različnih načinov. Keisterijeva (1990) je razvila model, v katerem je pokrajina razdeljena na tri dele: vidni materialni del, nevidni dojemljivi del in del s procesi, ki usmerjajo prva dva dela oziroma naravne in družbene aktivnosti z vsemi povezavami med njimi. Subjektivni in objektivni del si ne nasprotujeta, ampak dopolnjujeta. Vrednote in pomen tvorijo »nevidno« pokrajino, zunanji videz pokrajine pa je tisto, kar dejansko vidimo. Vež med obema poloma pokrajine pa je njena funkcija, ki vpliva na vrednote in pomen na eni ter na vidno pokrajino na drugi strani.

Pokrajina ni »zamrznjena slika«, ampak je nenehen odnos med ljudmi in ozemljem. Je sočasno kulturni izdelek in kulturni proces. Proces po svoji definiciji pomeni gibanje (latinsko *processus* 'gibanje'). Spreminjanje, ne stabilnost, je torej temeljna značilnost pokrajine, ki jo razkriva tudi semantična zgradba izraza v germanskih jezikih. *Landschaft* v nemščini (dansko *landskab*, nizozemsko *landschap*, *landscipe* v stari angleščini) združuje dve besedi, in sicer *land*, ki pomeni tako kraj kot v njem živeče ljudi, *scape* ali *shaffen* pa pomeni 'oblikovati' (Spirn 1998, 16). V preteklosti, ko je imel človek omejena sredstva in je vsak poseg je ob upoštevanju tradicije sprotno prilagajal naravnim razmeram, je bilo spreminjanje počasno. Taka pokrajina ima izrazito in prepoznavno zgradbo, ki odraža jasen odnos med sestavnimi deli in ima regionalen pečat. Zaradi tehničnih in tehnoloških možnosti sodobni procesi potekajo mnogo hitreje. Stopnja sprememb je odvisna tudi od političnih možnosti, prevladujočega družbenega

Slika 1: Načrt posestva Lipica iz konca 18. stoletja (Kugler in Bihl 2002).

vedenja, od kulture (Palang in sodelavci 2000, 86) in vrednot, ki jih pokrajini pripisujemo. Ko se spremenijo vrednote, se spremeni politika, kar lahko vodi v družbene in ekonomske spremembe, ki povzročijo nadaljnje spremembe v pokrajini.

Spremembe v pokrajini potekajo pod vplivom naravnih in antropogenih procesov. Zakonitosti spreminjanja so sicer različne, vendar se v celoti in popolnoma prepletajo v našem dejanskem svetu. Naravni procesi večinoma potekajo zelo počasi in zato ima naravna pokrajina z vidika človeka oziroma trajanja njegovega življenja videz stalnosti (Urbanc 2002, 54). Vpliv človeka na spremembe pa je (lahko) posledica načrtovane dejavnosti ali pa tudi posledica popolnoma stihijskega razvoja, povezanega z gospodarskimi, družbenimi, socialnimi, političnimi spremembami v družbi. Oboje spremembe so/bodo povzročile spremembe v prostorski strukturi, ki (so) se (bodo) zgodile v nekem časovnem obdobju.

Kompleksnost kulturne pokrajine, ki je njena temeljna značilnost in odlika, je obenem tudi ovira v povezavi z vprašanjem varovanja. Smotrnost in ustreznost posegov v kulturno pokrajino naj bi bilo zagotovljeno z vrednotenjem, ki ga ureja Uredba o okoljskem poročilu (Uradni list RS 73/2005). Okoljski cilji v segmentu kulturna pokrajina, določeni na podlagi normativnih izhodišč in navedeni kot zakonske podlage so:

- ohranjanje izjemne kulturne krajine;
- upoštevanje značilnih naravnih prvin;
- ohranjanje krajinske pestrosti.

Kazalci vrednotenja so:

- stopnja naravne ohranjenosti, krajinske pestrosti in simbolne vrednosti;
- sprememba krajinske podobe.

Slika 2: Načrt posestva Lipica iz leta 1896 (Kugler in Bihl 2002).

Vplivi so ocenjeni ob pomoči zgoraj omenjenih ciljev in opredeljenih kazalcev v stopnjah od A do E:

- A – ni vpliva oziroma pozitiven vpliv, ureditve v sklopu izvedbe plana:
  - so na območjih nizke krajinske pestrosti, so zunaj območij simbolne vrednosti,
  - ne spreminjajo krajinske podobe ter stopnje naravne ohranjenosti,
  - bodo prispevale k prijetnejši krajinski podobi;
- B – nebitven vpliv, ureditve v sklopu izvedbe plana:
  - so na območjih majhne do srednje krajinske pestrosti,
  - so na območjih majhne do srednje simbolne vrednosti,
  - minimalno spreminjajo krajinsko podobo ter naravno ohranjenost, pri tem pa ostajajo ohranjene vse pomembne morfološke značilnosti lokalnega območja;
- C – nebitven vpliv zaradi izvedbe omilitvenih ukrepov, ureditve v sklopu izvedbe plana:
  - posegajo na območja visoke krajinske pestrosti in na območja simbolne vrednosti lokalnega pomena, vendar bo zaradi upoštevanja omilitvenih ukrepov vpliv nebitven,
  - spreminjajo krajinsko podobo in naravno ohranjenost, vendar zaradi upoštevanja omilitvenih ukrepov ostajajo ohranjene vse pomembne morfološke značilnosti območja ureditev;
- D – bistven vpliv, ureditve v sklopu izvedbe plana:
  - posegajo na območja visoke krajinske pestrosti in na območja simbolne vrednosti regionalnega pomena na način, da zmanjšujejo njihovo vrednost,

- spreminjajo krajinsko podobo ter naravno ohranjenost in bistveno spreminjajo pomembne morfološke značilnosti območja ureditev;
- E – uničujoč vpliv, ureditve v sklopu izvedbe plana:
  - posegajo na območja visoke krajinske pestrosti in na območja simbolne vrednosti regionalnega pomena na način, da dolgoročno in v velikem obsegu zmanjšujejo njihovo krajinsko pestrost oziroma simbolno vrednost ali da posegajo na območja simbolne vrednosti državnega pomena in bistveno zmanjšujejo njihovo simbolno vrednost,
  - spreminjajo krajinsko podobo ter naravno ohranjenost v takšni meri, da so v veliki meri porušene njene najpomembnejše morfološke značilnosti na območju ureditev.

3 Obstoječe stanje

Posestvo Lipica leži na skrajnem jugozahodu Krasa. Njegove korenine segajo na konec 16. stoletja, ko je bila ustanovljena dvorna kobilarna. Celotno posestvo so ogradili s suhim zidom, nepozidane površine znotraj njega pa kultivirali za potrebe konj. Posestvo je bilo funkcijska in prostorska celota. Rezultat načrtnega gospodarjenja s prostorom je bilo prepletanje travinja, ostankov redkega (večinoma hrastovega) gozda in drevoredov. Analiza katastrskega načrta franciscejskega katastra iz leta 1822 (Archivio di Stato di Trieste ... 2007) kaže, da je bil na območju Lipice že v prvi polovici 19. stoletja gozd dokaj obsežen za takratne razmere na Krasu. Obsegal je kar 57 % celotnega ozemlja, kar je štirikrat več kot sicer na Krasu. To je bil kultiviran redki gozd visokoraslih listavcev z redno čiščenim podrastjem, prvenstveno namenjen paši. Pašni gozd je bil ustrenejši za občutljive kraške razmere kot odprti pašnik: drevesa so nudila senco, zavirala izhlapevanje in ščitila pred burjo ter posledično tudi erozijo prsti. Obenem je živina odstranjevala podrastje in gnojila tla. Rezultat je bil kakovosten pašnik z debelo plastjo rodovitne prsti. Zato je območje Lipice takrat izstopalo na golem Krasu (Petek, Urbanc v tisku; Urbanc, Petek 2008).

Že v obdobju Habsburške monarhije je kobilarna doživljala številne vzpone in padce, pravi pretresi pa so se začeli s propadom Avstro-Ogrske. S krčenjem črede in pomanjkanjem ustreznega gospodarjenja se je začela spreminjati tudi kulturna pokrajina. Letalski posnetek iz leta 1957 kaže stanje pred zgraditvijo turističnih objektov: lipiško posestvo je na začetku procesa intenzivnega zaraščanja, prevladuje vzorec travnikov in pašnikov s posamičnimi drevesi, zaraslimi in obdelanimi vrtačami in drevoredi. Meja posestva je razen na severozahodnem delu, na katerem je zaraščanje najintenzivnejše, še dobro vidna (Kozamernik 2006).

Ortofoto posnetek iz leta 2004 kaže drugačno podobo: grajeno historično jedro kobilarne zaradi turističnih objektov ni več dominantno, meja med posestvom in okolico ni več vidna, saj je robni del posestva povsem zaraščen, kamnito obzidje na meji posestva pa je ohranjeno. Okolica je gozdnata, novi prvini sta kamnolom zunaj posestva in igrišče za golf znotraj posestva. Pašni gozd se je ohranil predvsem zahodno in južno od kobilarne v območju, ki je bil leta 1822 označen kot gozd. Ohranjeni so tudi drevoredi.

S posegi in nazadovanjem konjereje se je tudi območje prisotnosti lipicanca zmanjšalo; načrt iz 18. stoletja kaže njegovo prisotnost na celotnem posestvu (Kozamernik 2006), danes pa je njegov prostor zaradi zaraščanja in turistične infrastrukture precej zmanjšan. Dediščinske prvine so ohranjene le na delu posestva, drugje pa so jih nadomestili spontano zaraščanje in prvine nekonjerejske rabe, seveda pa jih je še mogoče zaznati. Na zahodnem in delno severnem delu območje prekriva strnjen gozd različne starosti: ponekod z več kot sto let starimi drevesi, vzhodni del pa travniki obstoječega igrišča za golf. Območje načrtovane širitve igrišča za golf je torej poraslo nestrukturirano in enotno gozdnato območje, razen na jugovzhodu, kjer je travnik.

Slika 3: Širše območje Načrta prostorskih ureditev Kobilarne Lipica (Okoljsko poročilo ... 2009). ► str. 56

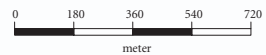
ŠIRŠE OBMOČJE NAČRTA PROSTORSKIH UREDITEV

Legenda

- Meja Načrta prostorskih ureditev Kobilarne Lipica (2. del)
- Meja Kobilarne Lipica

© ZRC SAZU, 2008

Avtor vsebine: Aleš Smrekar
Avtor zemljevida: Iztok Sajko
Vir: Načrt prostorskih ureditev Kobilarne Lipica
(2. faza), 2007.
Podlaga: Digitalni ortofoto, GURS, 2007

4 Ugotavljanje vplivov in njihova presoja

Golfsko igrišče ne posega na območje visoke **krajske pestrosti**, ker naj bi se širilo na nestrukturirane površine, porasle z gozdom različne starosti. Stopnja krajske pestrosti se bo po posegu celo povečala:

- zaprte, nerazgibane in slabo pregledne gozdne površine ponekod umaknile intenzivno vzdrževanim zelenicam različnih oblik, to je odprtih površinam brez dreves;
- zaraščene površine med golfskimi polji se bodo po posegu (ob upoštevanju omilitvenih ukrepov) vizualno približale nekdanjim gozdnim pašnikom; nastal bo mozaični vzorec gozdnih in travniških površin, kar pomeni, da bo krajina bolj členjena in razgibana;
- po posegu bo (ob upoštevanju omilitvenih ukrepov) prišla do izraza drobna razčlenjenost površja in značilnost kraškega sveta.

Vpliv na **simbolno vrednost** je težje opredeljiv in odpira precej vprašanj. Kobilarna je (bila) čudovit primer preiščenega ravnanja s prostorom in rezultat sožitja človeka in narave. Kot tako je velikega simbolnega pomena z jasno izraženo identiteto, povezano z vzrejo plemenitih konj. Posestvo je v obdobju Habsburške monarhije delovalo kot celota in kot tako ima še danes največjo simbolno vrednost. Tradicionalna podoba kot rezultat vzreje konj se izgublja vse od propada Avstro-Ogrske dalje. Del posestva, ki je predmet načrtovanega posega, je bil prvi, ki ga je nazadovanje konjerejske dejavnosti prizadelo, zato je tu zaraščenost največja. Že pred propadom Avstro-Ogrske so ga zaradi degradiranosti načrtno zasadili z drevjem, da bi ga revitalizirali.

Prvi in najresnejši udarec simbolni vrednosti je bila izgradnja obstoječega igrišča za golf in igralnice. Upravljalci posestva in z njimi država, ki je to podprla oziroma tolerirala, so pokazali, da simbolna vrednost ni nujno povezana s posestvom kot celoto in da konjereja brez škode lahko sobiva z novima dejavnostma. Očitno je bila tudi stroka takega mnenja, javnost pa v tistem času ni imela pravice vstopanja v načrtovalski proces.

Krčenje konjerejske dejavnosti in uvajanje nekonjerejskih dejavnosti je povzročilo fragmentacijo posestva in s tem omejilo simbolni pomen na ožji del kobilarne. Ohranjene tradicionalne krajske prvine, ki imajo veliko simbolno in zgodovinsko vrednost, na območju načrtovanega posega niso več prisotne oziroma so skoraj povsem zakrite, saj jih je že skoraj pred stoletjem začel preraščati gozd. Zaraščene površine so netipični krajski vzorec iz 20. stoletja, ki je posledica odsotnosti človekovih dejavnosti v prostoru. Prav tako netipični krajski vzorec je tudi igrišče za golf, ki pa je rezultat (pre)intenzivnega človekovega posega za namene dejavnosti, ki z izvorno oblikovalko simbolne podobe nima nobene zgodovinske, funkcijske in strukturne povezave. Največja škoda je bila storjena z nastankom že obstoječega igrišča za golf.

Vpliv na **krajsko podobo** je očiten, vendar zaradi lokacije načrtovanega posega tipične, ohranjene in z zakonom zaščitene krajske prvine večinoma ne bodo prizadete. 9. člen Zakona o Lipici prepoveduje posege, ki spreminjajo podobo značilne kultivirane kraške krajine ali spreminjajo namembnost ter spreminjati obseg in kakovost kultivirane kraške krajine zunaj površin za tekoči in mirujoči promet. Predmet predvidenega posega je kraška pokrajina, ki je bila kultivirana v preteklosti, zadnje stoletje pa je prepuščena naravni sukcesiji, zato jo danes prerašča gozd različne starosti. Izvedba predvidenega posega pa bi posegla v namembnost zemljišč, kar je tudi predmet zgoraj omenjenega člena. Pri tem je pomembno poudariti, da ne gre za spremembo namembnosti površin, na katerih so z zakonom zaščitene prvine kulturne pokrajine. Območje nameravanega posega zaznamuje odsotnost gospodarjenja s prostorom, katerega rezultat bi bila kultivirana pokrajina. Človekova dejavnost je tista, ki naravno okolje spremeni v kulturno/kultivirano. Zaradi različnih razlogov, ki niso predmet vrednotenja, je bilo območje predvidenega posega izvzeto iz gospodarskih načrtov posestva Lipica. Predvideni poseg bi res spremenil namembnost, vendar bi obenem v ta prostor prinesel tudi prepo- trebno gospodarjenje z njim.

Vpliv, povezan s **stopnjo naravne ohranjenosti**, bo predvsem v zmanjšanju gozdnih površin, kar vsekakor pomeni spremembo naravne ohranjenosti območja. Vendar je bilo posestvo zavarovano zaradi

MATEVŽ LENARČIČ

Slika 4: Zaraščena pokrajina in igrišče za golf sta nova pokrajinska vzorca na posestvu Kobilarne Lipica. Prvi je rezultat odsotnosti človekovih dejavnosti, drugi pa uvajanja nove dejavnosti, ki s izvorno oblikovalko nima povezave. Oba sta posledica neustreznega ravnanja s prostorom oziroma nepravilnega odnosa do pokrajine visoke kulturne in simbolne vrednosti.

rezultatov človekove prisotnosti. Gospodarjenje s prostorom je povzročilo preoblikovanje naravne pokrajine v kulturno, ki pa razkriva visoko stopnjo povezanosti med njima. Ker na površju skalne reliefne oblike niso izrazite, večjega vpliva na morfologijo površja ne pričakujemo. Ob upoštevanju omilitvenih ukrepov, bodo vplivi na vrtače minimalni (Okoljsko poročilo ... 2009, 29). Največji vpliv je pričakovati pri videzu kamnitega površja; prizadevanje za čim manjšo kamnitost igralnih polj je povezano z obsežnim trebljenjem kamenja.

Predlagani **omilitveni ukrepi** obsegajo:

- vzdrževanje kamnitega zidu na meji posestva in ob velikih vrtačah in čiščenje grmičevja ob njem,
- čiščenje površin (razen v vrtačah) med golfskimi polji,
- ohranitev starih hrastov in nadomeščanje odstranjenih z novimi,
- minimalne posege v morfologijo površja (zasipavanje vrtač, uravnavanje, trebljenje skalnatega površja),
- ohranitev obstoječe skalovitosti površja; zemeljska dela, ki spreminjajo višino površja za več kot 0,5 m, so dopustna le v območju udarjališč in čistin,
- uporabo avtohtonih listavcev za načrtovane zasaditve med obstoječimi polji.

Ohranjanje prvin kulturne pokrajine (suhi zidovi, listavci, drobno razgibana morfologija površja, skalnato površje) bi vzdrževalo in krepilo enkratnost kraške pokrajine in s tem jasno opredeljevalo posebnost igrišča za golf v Lipici.

5 Diskusija

Vrednotenje nameravanega posega je odprlo več vprašanj, na katera ni enoznačnih odgovorov.

Eno prvih vprašanj je povezano s časovno perspektivo. Kdaj postaviti časovni mejnik? Za kakšno kulturno pokrajino Lipice si prizadevamo? Za tisto pred 100 leti, 50 leti ali tisto, ki je bila zavarovana? Okoljsko poročilo sloni na trenutnem realnem stanju, za vse tiste, ki se z njim ne strinjajo, pa se zdi, ali da se oklepajo historicizma ali pa idealiziranega konstrukta, kakšna bi Lipica morala biti. To odpira vprašanje spreminjanja. V uvodu smo povedali, da je bistvo pokrajine njena dinamičnost, spreminjanje. Melnick (2008, 197–211) pravi, da je za njeno varovanje nujno potrebno poznati njeno razvojno dinamiko.

V primeru varovanja kulturne pokrajine ni jasno, ali varujemo njeno formo oziroma strukturo ali funkcijo. Če sklepamo po zapisu v Registru nepremične kulturne dediščine, je zavarovana forma in ne struktura. Niti Zakon o Kobilarni Lipica tega ne opredeljujejo natančno. Če varujemo zgolj formo, so poti do nje lahko različne in niso nujno povezane v vzrejo konj. Če varujemo funkcijo te pokrajine, potem je konjereja prvenstvena. Pri tem je treba upoštevati, da se tudi ta spreminja, kar ima spet vidne posledice v pokrajini. Tako se vrtimo v začaranem krogu sprememb. Temeljni izziv je torej, kako varovanje kulturne pokrajine umestiti med zaščito preteklega in neizogibnostjo prihodnjega.

Predvideni poseg odpira vprašanje sprejemljivosti posegov. V sodobnem času je pogosto prisotno nekritično povečevanje starega in odklanjanja novega. Tudi pred stoletji, ko je Lipica začela nastajati, je bilo oblikovanje njene kulturne pokrajine povezano s precejšnjimi posegi. Njihov rezultat je danes visoko vredna pokrajina. Sodobni procesi pa niso zaželeni. Naj navedemo samo primer vrtač. Oblikovanje te pokrajine je bilo povezano z zasipavanjem vrtač s kamenjem, pobranim na pašnih površinah. Danes zasipavanje vrtač ni več zaželeno, saj je eden izmed okoljskih ciljev upoštevanje značilnih naravnih prvin. Gre za neke vrste dvoičnost; dela in aktivnosti naših prednikov so cenjena, sodobne aktivnosti pa se odklanjajo. Seveda pa sodobna stopnja razvoja omogoča intenzivne posege, ki lahko v temeljih spremenijo podobo pokrajine.

Še posebej vprašljivo je vrednotenje posegov v zavarovano dediščinsko pokrajino. Po definiciji je dediščina nekaj, kar je prevzeto iz preteklosti (SSKJ) in bomo predali zanamcem (medmrežje 1). Pravkar povedano implicira statičnost, ki je v nasprotju z dinamično naravo kulturne pokrajine. Gre za že omenjeno dilemo varovanja forme in strukture ter funkcije. V primeru prve je mogoče varovanje v stilu skansena, torej »zamrznitev«, v primeru slednje nadaljevanje konjereje.

Kulturno pokrajino je zaradi svoje narave težko umestiti v okoljsko vrednotenje, saj se v svojem bistvu močno razlikuje od ostalih segmentov vrednotenja, ki se razen prebivalstva nanašajo na naravne sestavine okolja. Te se z vidika življenja človeka skoraj ne spreminjajo. Kulturna pokrajina pa odraža človekovo delo, njegovo sposobnost spreminjanja naravne pokrajine. Ravno zaradi tega je kazalec stopnja naravne ohranjenosti zelo vprašljiv.

Kazalec simbolna vrednost razkriva nove vidike. Simbolna vrednost je neotipljiva in običajno neodvisna od materialnih in merljivih parametrov. V tem kontekstu ne velja, da polovično igrišče za golf za pol manj prizadene simbolno vrednost, kot bi jo popolno igrišče za golf. Ne gre za vprašanje obsega, ampak za vprašanje vsebine. Ne glede na velikost, golf igrišče prizadene (je prizadelo) simbolno vrednost posestva Lipica.

Z zgornjim kazalcem je povezan odnos upravljavcev in države do posestva. Očitno so se nosilci odločitev odrekli delu posestva in ga prepustili naravni sukcesiji, namesto da bi ga s postopnim rekultiviranjem ponovno vključili v gospodarjenje. Obenem pa so iskali nove pašne in košne površine zunaj posestva, da so lahko zadostili potrebam po krmi. Niti izvorna oziroma temeljna dejavnost posestva ni garancija za ohranjanja in vzdrževanje simbolne vrednosti posestva.

Pri presojanju vpliva na simbolno vrednost se je pokazala neposredna neustreznost delitve plana na dva dela. Simbolna vrednost je v posestvu kot celoti in presojeti vpliv na del posestva, ki je bil že pred desetletji izločen iz dejavnosti, ki je oblikovala simboliko, je nesmotrno in brezplodno. Naše mnenje

je, da je bila izjemna (in verjetno nepopravljiva) škoda storjena z umeščanjem novih dejavnosti na posestvo. Načrtovana širitev pa bi zmanjšala možnosti, da bi posestvo Lipica morda v prihodnje zaživel v celoti.

Zavarovana pokrajina bi ne smela biti predmet tovrstnega presojanja, še posebej ne po tako izpeljanih postopkih, kot so bili v tem primeru, ko so zavarovane prvine kulturne pokrajine bile izdvojene in je bil predmet presoje samo del posestva Lipica. Vsi posegi na zavarovane pokrajine, še posebej, če gre za spomenik nacionalnega pomena, bi se morali biti domišljeni in preudarni, predvsem pa v skladu z zakonskimi predpisi. Ko je obstoječe igrišče za golf nastalo, posestvo Lipica še ni bilo zavarovano, danes pa je. Formalni zakonski okvir je popolnoma spremenjen, zato do presoje sprejemljivosti takega posega sploh ne bi smelo priti.

6 Sklep

Vrednotenje načrtovanega posega je pokazalo, da so zakonski okviri preohlapni in da je metodologija okoljskih poročil neustrezna za Kobilarno Lipica, še posebej za kulturno pokrajino, katere temeljna značilnost je spreminjanje. Razlogov je več:

- nedavno sprejeti ukrepi in odločitve v postopku sprejemanja načrta so povsem neprimerni za kulturni spomenik državnega pomena, še posebej razdelitev na dve fazi in parcialno vrednotenje;
- neustrezno gospodarjenje s posestvom v bližnji preteklosti in umestitev neprimernih dejavnosti nanj;
- zavarovanje posestva kot spomenika nacionalnega pomena brez ustreznega načrta upravljanja in dolgoročne vizije, še zlasti pa brez ustreznega odnosa do igrišča za golf;
- narava okoljevarstvenega mnenja in presoje sprejemljivosti vplivov izvedbe plana.

Spomenik nacionalnega pomena bi v nobenem primeru ne smel biti predmet presoje vplivov na kulturno pokrajino. Obenem z zavarovanjem določenega spomenika bi bilo potrebno izdelati smotrni in izvedljiv načrt upravljanja in gospodarjenja s spomenikom, ki bi zagotavljal dolgoročni trajnostni razvoj.

V kontekstu zgodovinskega in kulturnega razvoja posestva Lipica kot celote, posebnosti kraške pokrajine in širšega razvoja Krasa s svojskimi zgodovinskimi, naravnimi, družbenimi in kulturnimi značilnostmi bo moral cilj razvojnih politik stremeti k dolgoročnemu in preudarnemu ravnanju s posestvom, k obravnavanju konja in njegove vzreje kot izvorne oblikovalke izjemnosti tega prostora ter k funkcijski in strukturni vključenosti posestva v splošni širši razvoj Krasa.

7 Viri in literatura

- Archivio di Stato di Trieste 2007. Državni arhiv v Trstu. Trst.
- Gams, I. 2007: Pokrajina, krajina in regija v luči Geografskega terminološkega slovarja. Dela 28. Ljubljana.
- Keisteri, T. 1990: The study of changes in cultural landscapes. *Fennia* 168, 1. Helsinki.
- Kladnik, D., Perko, D., Urbanc, M. 2009: Cultural landscapes in Slovenia from a geographical perspective. *Cultural landscape*. Bydgoszcz, Krakow.
- Kozamernik, J. 2006: Lipiška izjemna kulturna krajina. Medmrežje: http://www.dkas.si/files/2_Lipiska_izjemna_kulturna_krajina.pdf (19. 8. 2008).
- Kugler, G., Bihl, W. 2002: Die Lipizzaner der Spanischen Hofreitschule. Wien.
- Lovrenčak, F. 1996: O uporabi pojma pokrajina. *Geografski vestnik* 68. Ljubljana. Medmrežje 1: <http://whc.unesco.org/en/about/> (5. 4. 2009).
- Melnick, R. Z. 2008: Are we there yet?: travels and tribulations in the cultural landscape. *Cultural Landscapes: Balancing Nature and Heritage in Preservation Practice*. Minneapolis.

- Mitchell, D. 2003: *Dead Labor and the Political Economy of Landscape – California Living*, California Dying. Handbook of cultural geography. London.
- Ogorelec, B. 1987: Za pomensko razmejitev med pokrajino in krajino in proti njej. Geografski vestnik 59. Ljubljana.
- Okoljsko poročilo z dodatkom za širitev igrišča za golf v Lipici, 2009. Ljubljana.
- Palang, H., Alumäe, H., Mander, Ü. 2000: *Holistic aspects in landscape development: a scenario approach*. Landscape and Urban Planning 50-1/3. Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo.
- Perko, D. 1998: Geografija, regija in regionalizacija. Slovenija: pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Petek, F., Urbanc, M. v tisku: *Confini e trasformazioni dei paesaggi rurali: riflessioni sull'area carsica*. Strategie per la »costruzione« identitaria del confine nord-orientale, tra e oltre le due guerre. Itinerari del moderno attraverso i luoghi della memoria, del lavoro e dell'abitare. Trst.
- Program varstva in razvoja Kobilarne Lipica 2006–2010, 2006. Medmrežje: http://arhiv.mm.gov.si/mop/javno/kobilarna_lipica/3_priloge/32_izvlecek/PROGRAM%20VARSTVA%20IN%20RAZVOJA.PDF (5. 5. 2009).
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994. Ljubljana.
- Smrekar, A. (ur.) 2009: Okoljsko poročilo z dodatkom za širitev igrišča za golf v Lipici. Ljubljana.
- Spirn, A. W. 1998: *The language of landscape*. New Haven.
- Urbanc, M. 2002: *Kulturne pokrajine v Sloveniji*. Geografija Slovenije 5. Ljubljana.
- Urbanc, M., Petek, F. 2008: *Skupni pašniki*. Kras. Ljubljana.
- Uredba o okoljskem poročilu in podrobnejšem postopku celovite presoje vplivov izvedbe planov na okolje. Uradni list RS 73/2005. Ljubljana.
- Whyte, I. D. 2002: *Landscape and History since 1500*. London.
- Zakon o Kobilarni Lipica. Uradni list RS 29/1996. Ljubljana.

8 Summary: Pitfalls and issues in environmental impact reports: The Lipica Stud Farm

(translated by Donald F. Reindl)

This article examines the assessment of a planned development (i.e., expansion of an existing golf course) in the protected area of the Lipica Stud Farm and a number of issues that arose in this regard.

The Lipica estate, whose roots reach back to the end of the sixteenth century, formed a functional and spatial whole. Planned land management resulted in a combination of grassland, the remnants of sparse (predominantly oak) forest, and tree-lined avenues. The forest, which stood out on the otherwise barren Karst plateau in the mid-nineteenth century, merits special mention. This was a cultivated sparse forest of tall deciduous trees with regularly cleared undergrowth, primarily intended for grazing. Even under the Habsburg Monarchy, the stud farm experienced a number of ups and downs, but real shakeups began after the dissolution of Austria-Hungary. Due to reduction in herd size and the lack of suitable management, cultivated areas, especially those in the western and (to some extent) northern part of the estate, started being overgrown by shrubs and forest vegetation. In addition, new activities that had nothing to do with horse breeding began to develop on the estate from the 1970s onwards, including a hotel with a casino and a nine-hole golf course in 1989. Currently, because both the estate and its surroundings are overgrown, there is no visible border between them, although a stone wall is preserved as well as a tree-lined avenue and the grazing forest, especially to the west and south of the stud farm. The horse-breeding area is considerably truncated and the stud farm uses grazing and mowing areas outside its estate.

In 1996, the Lipica estate was protected by law (*Official Gazette of the RS*, no. 29/1996) due to its spatial quality, uniqueness, and the importance of this area for national identity. In 2005, the Slovenian

government decided that it was necessary to expand the existing golf course, and thus in 2007 procedures were launched to prepare two separate spatial plans. The subject of this assessment was the Spatial Plan for the Protected Area of the Lipica Stud Farm – Phase 2, which covers the northwestern part of the Lipica Stud Farm with an area of 80.4 ha. During the assessment procedure, 17 ha of mature forest were excluded from this area.

The assessment was carried out in line with the guidelines laid down in the Environmental Impact Report Decree. Assessment indicators include the degree of natural preservation, landscape diversity, and symbolic value, as well as the changes to the landscape. Taking into account the environmental goals and criteria, the final assessment established was »C – negligible impact due to carrying out mitigation measures.« The arrangements included in the plan:

- Affect areas of rich landscape diversity and areas of symbolic value of local importance, but the impact will be negligible due to mitigation measures;
- Change the landscape image and the preserved natural features, but due to mitigation measures all important morphological features of the planning zone are preserved.
- The assessment of the planned development raised several questions to which no clear answers can be provided:
- Time perspective: What kind of timeline should be set? What kind of cultural landscape is desired for Lipica – the one that existed a hundred or fifty years ago, or the one that was protected? This raises the issue of change, or dynamics, which is an essential part of the landscape.
- Subject of protection: form/structure or function. Legal bases provide no definition for this. If we protect merely the form, various paths can lead to it and they are not necessarily connected with horse breeding. If we protect only the function of this landscape, horse breeding is the primary goal. However, it must be taken into account that even this changes, which again has visible consequences in the landscape.
- Acceptability of development: in modern times, uncritical glorification of the old and rejection of the new is common. The establishment and operation of the estate was connected with considerable changes that resulted in the protected cultural landscape. However, modern processes are undesired. A good example of this is the sinkholes. The creation and formation of grazing areas were connected with filling sinkholes with rocks collected in the vicinity. Today, filling sinkholes is no longer desired because taking into account typical natural elements is an environmental goal. This involves some kind of double standard: the works and activities of our ancestors are valued, and modern activities are rejected.
- Assessment of development in a protected heritage landscape. By definition, heritage is something that is »received from the past« (SSKJ) and will be passed on to our successors (medmrežje 1). This implies a static nature, which is contrary to the dynamic nature of the cultural landscape. It involves the aforementioned issue of protecting form and structure on the one hand, and function on the other. In the case of the former, protection is possible in the sense of an open-air museum (i.e., »freezing« history) and, in the case of the latter, continued horse breeding is possible.
- Due to its nature, the cultural landscape is difficult to place within environmental impact assessment because in its very essence it differs significantly from other assessment segments, which (with the exception of the population) refer to the natural components of the environment. From the viewpoint of people's lives, these hardly ever change. However, the cultural landscape reflects people's work and their ability to change the natural landscape. Precisely because of this, the indicator »degree of natural preservation« is very disputable.
- Inappropriateness of dividing the plan into two parts; the symbolic value lies in the estate as a whole, and assessing the impact on part of the estate that was excluded from the activity that shaped this symbolic value decades ago is imprudent and unproductive. Exceptional (and probably irreparable) damage was caused by including new activities in the estate. The planned expansion would reduce the possibilities for the Lipica estate to fully come into its own in the future.

The assessment of the planned development showed that the legal bases are too lax and that the environmental impact report methodology is inappropriate for monuments of national importance, especially for the cultural landscape, whose basic feature is change. The basic challenge is therefore how to position the protection of the cultural landscape between protecting the past and the inevitability of the future.

